

Aanpassen aan onderwijsbehoeften

Maak jonge kleuters executief vaardig

Jennifer is juf van groep 1. Na de voorjaarsvakantie zijn er drie nieuwe leerlingen op school gekomen en daar heeft ze haar handen vol aan. De kinderen kunnen moeilijk afscheid nemen van hun ouders en hebben veel van Jennifers hulp nodig om mee te kunnen draaien in de groep. Ze staan steeds op, praten overal doorheen en gaan niet zelf in de kring zitten. Jennifer moet ze aan de hand nemen en op een plekje zetten. Letterlijk!

Bij het kiezen gaat het net zo, zonder Jennifer doen zij niets. Jennifer zet ze aan een taakje of in een speelhoek neer. Het valt haar op dat de kinderen altijd alleen spelen of werken, zonder contact te maken met andere kinderen en dat het ze niet lukt iets simpels te voltooien.

Jennifer is gewend dat nieuwe leerlingen de kunst afkijken van de oudere leerlingen of zich door hen laten helpen. Leren van en met elkaar dus. Deze leerlingen doen dat niet. Als oudere kleuters willen helpen, reageren ze soms zelfs wat verschrikt.

Als Jennifer er goed over nadenkt, moet ze toegeven dat ze dit niet voor het eerst opmerkt. Het valt haar vaker op, de laatste jaren, bij meer nieuwe leerlingen.

Leraren van jonge kinderen merken steeds vaker kinderen met moeilijk verstaanbaar gedrag op. Of dit gedrag daadwerkelijk is toegenomen óf dat het de beleving van leraren is, is niet duidelijk, blijkt uit onderzoek van Kennisrotonde. Veranderingen in de maatschappij, beleidsveranderingen en technologische ontwikkelingen liggen mogelijk ten grondslag aan gedrag van kinderen dat we moeilijk vinden om te begrijpen. De coronapandemie, de opvang van vluchtelingen, mogelijk toenemende opvoedingsonzekerheid van ouders, scheidingen en armoede laten ook hun sporen na, zegt sociaal demograaf Frank Studulski. Leraren zien kinderen die nog niet zindelijk zijn als ze naar school komen, die moeite hebben met blijven zitten in de kring, die moeite hebben met spelen met andere kinderen, die niet zelf tot spel of tot actie komen, die hun beurt niet nemen, enz.

Als je goed luistert naar de signalen die leraren opmerken, lijkt het of meer kinderen dan voorheen met ‘jonger’ gedrag de school binnenkomen. Gedrag waarin problemen met de executieve functies (EF) opgemerkt worden.

Onder de loep

Als we het gedrag van de leerlingen van Jennifer analyseren, zien we dat deze leerlingen problemen ervaren met regels, initiatief nemen, het beginnen aan en voltooien van taken of spel. Ook lijken zij taken of spelmateriaal niet goed te overzien en kunnen ze niet stapje voor stapje handelen. Hierin herkennen we de EF responsinhibitie, (taak)initiatie, taakvoltooiing, aandacht en planning. Maar er is meer aan de hand. De kinderen doen ‘jong’ aan omdat zij moeilijk contact maken met andere kinderen, emotionele zekerheid zoeken en weinig zelfredzaam lijken te zijn.

Het lijkt alsof kinderen steeds ‘jonger’ zijn als ze op school komen

Sensitief en responsief handelen

De (brein)ontwikkeling van kinderen loopt door tot ver in de adolescentie, zo stellen psycholoog Peg Dawson en neuropsycholoog Richard Guare. Dat betekent in het basisonderwijs, en zeker in groep 1 en 2, dat we te maken hebben met kinderen die dingen nog niet kunnen en ondersteuning en begeleiding van volwassenen nodig hebben. Het verloop van deze ontwikkeling is iets wat we moeten accepteren. Dat neemt niet weg dat leerkrachten van jonge kinderen constateren dat het appel dat kinderen op hen doen anders lijkt. De leerlingpopulatie, of althans een deel ervan, vraagt iets anders van hen. Leerkrachten moeten regelmatig kijken naar 'wie zijn mijn leerlingen?', zeggen onderwijsadviseurs Vivian van Alem en Mieke Michiels.

De ervaring van eerder, kan niet de lat van nu zijn. Verwachtingen kunnen heus hoog zijn, maar het gaat hier om andere doelen, ontstaan uit andere onderwijsbehoeften. De leerlingen

van Jennifer vragen expliciet: "leer mij met andere kinderen te spelen en werken", "leer mij hoe ik op mezelf kan vertrouwen en met mijn gevoelens om kan gaan" en "leer mij hoe ik mezelf kan beheersen, aansturen en organiseren".

Oefenen, oefenen, oefenen

Leren is een sociaal-emotioneel proces, een proces waarbinnen ook de executieve functies ontwikkelen. Als kinderen weinig ervaring hebben met samenspelen, moeten ze dit veel gaan doen. Oefenen, oefenen, oefenen. De rol van de leraar is hierbij enorm belangrijk. Door te zien en te weten wat leerlingen van je vragen en daarop, in te spelen, scherp je je leerkrachthandelen aan en kun je het verschil maken. Jennifer heeft goed zicht op wat de leerlingen van haar vragen. Daarmee kan ze aan de slag.

Activiteiten/interventies gericht op meer samenspel en sociale interactie

- Speel een handpoppenspel/toneelspel waarbij zaken worden uitgespeeld. Bijvoorbeeld: hoe vraag je of iemand met je speelt, hoe vraag je of je iets mag gebruiken/lenen, hoe zeg je dat je iets niet wilt, enz. Gaat het nog niet met woorden, dan kan een gebaar geleerd worden. Ondersteun dit met liedjes en rijmpjes.
- Zorg voor (gelamineerde) fotootjes van ieder kind in de klas. Laat nieuwe leerlingen zo met de andere kinderen kennismaken. Noem de naam, vraag deze te herhalen en vraag "waar zie je [X]?" De nieuwe leerling kijkt de klas rond en wijst aan. Laat nieuwe leerlingen met de foto's spelen of een fotootje meenemen een hoek in. Dit kan een eerste stap zijn naar sociale interactie.
- Hang foto's op ooghoogte aan de wand van leerlingen met symbolen van hoeken of speelgoed waarmee ze graag spelen. Zo kun je nieuwe leerlingen op weg helpen een maatje te kiezen. "Jij wilt in de bouwhoek, kijk eens hier... wijs een foto aan.... Kenny speelt ook graag in de bouwhoek. Kom dan gaan we / kun je Kenny vragen."
- Werk met weekmaatjes: tweetallen die elkaar een week lang helpen bij spullen pakken, opruimen, enz. Daag elk van de maatjes uit om initiatief te nemen.
- Speel spelletjes, zoals 'met de handen aan elkaar' (twee kinderen met handen aan elkaar vast die activiteiten uitvoeren), 'voordoen-nadoen-spelletjes (de één maakt een beweging, anderen doen na) en doorfluisterspelletjes.

Stimuleren van executieve functies

Het gaat bij het stimuleren van executieve functies niet zo zeer om het inzetten van een nieuw programma of een reeks activiteiten die tijd innemen op het rooster, het gaat meer om het aanscherpen van handelen. Dat zit 'm in kleine dingen. Jennifer kan inzetten op het inslijpen van routines (hardop zeggend, zingend, rijmend, herhalend), modellen (voordoen-nadoen) en explicieter zijn in haar handelen en taal naar deze leerlingen toe. Hiervoor kan zij een metafoor inzetten (zie kader). Jennifer kan een stilte- en focusgebaar hanteren en expliciet vragen of leerlingen hun ogen, oren, lijf en gedachten op haar richten. Dat komt de aandacht ten goede.

Visuele ondersteuning door pictogrammen kan helpen bij planning, waardoor leerlingen overzien wat de verwachtingen zijn. Ook bij werkjes kan een stappenkaart neergelegd worden. Op een stoeltje blijven zitten, bij je werk blijven en niet weglopen vraagt om een opbouw in de duur. Zandlopers met verschillende tijdsduren kunnen hiervoor ingezet worden. Ook voor leren omgaan met uitgestelde aandacht.

Daarnaast doet Jennifer er verstandig aan deze kinderen nabij te houden of nabij aan te spreken. Te veel fysieke afstand kan maken dat ze hun aandacht niet vangt of vasthoudt. Als het goed gaat, kan er meer fysieke ruimte tussen haar en de leerlingen zijn. Nabijheid biedt ook meer ruimte voor non-verbaal aansturen en co-regulatie.

***Samen spelen, op jezelf vertrouwen en met je gevoelens omgaan,
kun je oefenen***

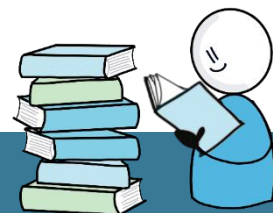
Metaforen

- **BreinBloei**ers biedt een gratis praatplaat aan, 'De EF-loopbaan'. Actiewoorden (doe-woorden) staan centraal. Op www.breinbloei.nl zijn aanvullende materialen te downloaden, veel gratis.
- **Breinhelden** biedt naast een onderwijsprogramma voor in de klas, een programma voor leerlingen die meer nodig hebben (1-op-1 of in een groepje) en een tipboek voor ouders. Executieve functies worden Breinkrachten genoemd. www.breinhelden.nl
- **Leren Leren Nederland** biedt gesprekskaarten voor verschillende doelgroepen, een toolbox met gespreks- en oefenmateriaal met een luchthavenmetafoor. www.lerenlerennederland.nl
- **UniQue Talentbegeleiding** heeft een autometafoor ontwikkeld met aanvullende materialen, zoals onder andere posters. www.executieve-functies-autometafoor.be
- **Zien in de klas** heeft voor de onder- en bovenbouw een box met spelletjeskaarten met een bootmetafoor, genaamd Wijzer in executieve functies. www.zienindeklas.nl

Afstemmen op onderwijsbehoeften

Onderwijs aan nieuwe, jonge leerlingen vraagt om directe afstemming op wat zij nodig hebben. Hierbij vraag je je geregeld af 'wie zijn mijn leerlingen?'. Hun onderwijsbehoeften zijn het uitgangspunt bij het vormgeven van onderwijs. Leren is een sociaal-emotioneel

proces waarin ook de executieve functies tot ontwikkeling komen. Het leerkrachthandelen staat hierbij centraal. Veel oefengelegenheid bieden, routines aanleren en binnen het reilen en zeilen van de groep inspelen op wat er nodig is, zijn naast sensitief en responsief handelen sleutels tot succes en maken leerlingen zo sociaal-emotioneel en executief vaardiger.

Literatuurlijst:

Dawson, P. & Guare, R. (2019). *Executieve functies bij kinderen en adolescenten, Een praktische gids voor diagnostiek en interventie*. Amsterdam: Hogrefe.

Kennisrotonde (2019). *Ervaren leerkrachten in het basisonderwijs sinds 2010 meer lastig en ongewenst gedrag van leerlingen en wat zijn daarvoor verklaringen?* (KR. 640). Den Haag: Kennisrotonde.

Monfils, E. (2024). *Stimuleer de executieve functies van je leerlingen*. Dordrecht: Instondo.

Monfils, E. (2025). Executieve functies stimuleren in de klas. *Beter begeleiden. Vakblad voor begeleiders in het onderwijs*, 15(1), 36-40.

Studulski, F. (red). (2024). *Onbegrepen gedrag bij jonge kinderen*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Van Alem, V. & Michiels, M. (2025). *Doe meer met data. Leerlingpopulatie als sleutel voor beter onderwijs*. Dordrecht: Instondo.

Esther Monfils heeft na de Pabo Orthopedagogiek Leerproblemen gestudeerd, daarnaast is ze ook onderwijsspecialist en auteur van meerdere boeken over executieve functies, waaronder ***Stimuleer de executieve functies van je leerlingen***.

Op haar website breinbloeiers.nl leer je meer over ons neuropsychologisch functioneren, waaronder de executieve functies.

